

Владимир Рибич

Неформална политичка мобилизација и нестрпљиви национализам на Косову и Метохији*

Апстракт: Неформална политичка мобилизација се спроводи онда када политички лидери не могу да реализују своје циљеве у постојећим политичким институцијама и организацијама, па им је потребно да се позову на „спонтано“ исказану "аутентичну" вољу народа. Чак и када не утичу на генерисање неформалне политичке мобилизације, политички званичници могу да је искористе за промоцију до тада потиснутих политичких ставова и захтева. Од средине осамдесетих година 20. века до прве деценије 21. века, на Косову и Метохији, српски, односно албански национализам је прибегавао неформалној политичкој мобилизацији услед процене да је немогућа његова задовољавајућа артикулација кроз званичне државне институције.

Кључне речи: неформална политичка мобилизација, Косово и Метохија, српски национализам, албански национализам

Неформална¹ политичка мобилизација се спроводи онда када политички лидери не могу да реализују своје циљеве у постојећим политичким институцијама и организацијама, па им је потребно да се позову на "спонтано" исказану "аутентичну" вољу народа. Чак и када не утичу на генерисање неформалне политичке мобилизације, политички званичници могу да је искористе за промоцију до тада потиснутих политичких ставова и захтева.

Погром над Србима и нереди који су се одиграли на Косову и Метохији у периоду од 17. до 19. марта 2004. године представљају резултат неформалне политичке мобилизације. Током та три дана, десетине хиља-

---

* Текст је резултат рада на пројекту *Културни идентитети у процесима европске интеграције и регионализације* (бр. 147035), који Министарство Науке Републике Србије финансира у целости.

¹ Захваљујем проф. др Ивану Ковачевићу који ми је указао на идентичност повода неформалне политичке мобилизације у расним немирима у Детроиту 1943. године и албанском насиљу над Србима на Косову 2004. године.

да Албанаца су интензивно нападали српска насеља, уништавали православне цркве и манастире и сукобљавали се с међународним војним и полицијским снагама. Непосредни повод за ова дешавања била је гласина да су се тројица албанских дечака удавила у Ибру, бежећи од Срба. Када се све завршило, показало се да је смрт тих дечака била несрећан случај, а не последица било чијег насиља.

То није први пут да се гласине о насилном утапању јављају као повод за етничке, расне и верске немире. Познат је пример расних сукоба у Детроиту из 1943. године, који су иницирани ширењем сличних гласина. Црнци су за обрачун са Белцима подстакнути измишљеним причама о црном детету или о црној жени и њеном детету које су белци бацили с моста који повезује град са острвом Бел. С друге стране, међу белцима је проширена слична прича, само са инверзним улогама: бело дете или бела жена су били жртве црних злочинаца.² Међутим, за разлику од запаљивих гласина из Детроита које су ширене "од уста до уста", највећи допринос окривљавању Срба за смрт албанских дечака дали су косовско-метохијски медији на албанском језику, нарочито Телевизија Косова. Такође, већи део албанске политичке елите на Косову и Метохији пружио је погрому над Србима прећутну подршку или га је неубедљиво осудио.³

Када су нереди окончани, Међународни јавни тужилац је спровео истрагу о смрти тројице албанских дечака и, у свом извештају, закључио да "понуђени докази не подржавају постојање основане сумње да је почињено кривично дело од стране било ког појединца или појединца."⁴ С друге стране, војне снаге Уједињених нација (УН) на Косову и Метохији (KFOR) ухапсиле су Самија Љуштакуа, бившег генерала Ослободилачке војске Косова (ОВК), због сумње да је учествовао у организовању немира и погрома над Србима⁵, као и Хаљита Баранија, председника Савета за одбрану људских права и слобода, који је "медијима на албанском језику доставио информацију да су се три албанска дечака утопила у Ибру зато што су их помоћу паса у реку нагнали српски младићи, што је био сигнал за почетак етничког чишћења Срба с Косова и Метохије".⁶

---

² Janet L. Langlois, 1983. The Belle Isle Bridge Incident: Legend Dialectic and Semiotic System in the 1943 Detroit Race Riots, *The Journal of American Folklore*, Vol. 96, No. 380: 183-199.

³ Whit Mason, 2006. Kosovo: Unraveling the Knot, *World Policy Journal*, Vol. 23, No. 3, Fall: 87-98.

⁴ Комплетан извештај Међународног окружног јавног тужиоца у Косовској Митровици видети у: "Dokazi ne podržavaju sumnju u krivično delo", *Danas*, 28. april 2004.

⁵ "Sumnja se da je organizovao martovski pogrom", *Danas*, 29. april 2004.

⁶ "Нема доказа да су бежали од Срба", *Вечерње новости*, 21. март 2004.

Наравно, представници српских власти и Српске православне цркве (СПЦ) су најексплицитније указали на припремљеност, организованост и координисаност нереда. Председник Владе Србије Војислав Коштуница је побројао кључне актере албанског погрома над Србима:

Врло јасно, и најтранспарентније, у првом реду, првом ешалону су политички и војно организоване терористичке организације "Национални покрет Косова", "Национални покрет за ослобођење Косова", разне борачке организације, које су окупљале некадашње чланство ОВК, и "Ослободилачке војске Прешева, Медвеђе и Бујановца." Они су сви били повезани са привременим институцијама Косова, Косовском полицијом и Косовским заштитним корпусом, као и политичким партијама косовских Албанаца. Косовска полицијска служба је имала посебну улогу у догађајима 17. марта и после тога, старајући се о свему само не о безбедности Срба и неалбанаца. Она их је, Србе и неалбанце, подстицала на евакуацију. А у Призрену, косовска полицијска служба је учествовала у протеривању, пљачкању и паљењу имовине Срба.⁷

Митрополит Црногорско-приморски Амфилохије је мање говорио о актерима нереда, а више о њиховим циљевима:

...Из часа у час, пристижу вести да постоји један разрађени план, безумни план – нема никакве сумње да се управо уништавају последњи остаци закланог и прогнаног народа, православног српског и других неалбанских мањина са Косова и Метохије и, у исто време, план да се униште сви трагови његовог вековног присуства и наравно они најбитнији, најзначајнији трагови међаши, његово присуство, његове културе, која није само његова култура него спада у светску баштину.⁸

Неоспорно је да је изгон Срба с Косова и Метохије увек био један од кључних стратешких циљева албанског национализма. Значај протеривања Срба није умањен поразом СР Југославије, односно Србије и Црне Горе у рату против НАТО и међународном окупацијом Косова и Метохије у 1999. години. Не треба сметнути с ума, и да је погром над Србима коинцидирао са захтевом Владе Србије да се децентрализују Косово и Метохија, тако што ће бити установљена територијална, персонална и културна аутономија за Србе. Разуме се да би протеривање Срба учинило ирелевантном ту иницијативу српских власти.

Наравно, албански лидери су сасвим другачије објашњавали немире из марта 2004. године, при чему су као главни проблем истицали нерешеност државног статуса Косова и Метохије, након што је на њему успостављен протекторат Уједињених нација (УН), 1999. године. Почетком фебруара 2007. године, председник Владе Косова Агим Чеку је изјавио следеће:

⁷ "Само једни поред других", *Вечерње новости*, 26. март 2004.

⁸ "Косово се не да", *Вечерње новости*, 18. март 2004.

Седамнаести март је било једно од најружнијих поглавља историје Косова и ми то признајемо. То је било спонтано, није било организовано, био је то знак фрустрације због недостатка прогреса у решавању статуса, била је већа фрустрираност према међународној заједници него према Србима са Косова, и негативна енергија се испразнила на погрешну страну...⁹

Колика је била фрустрираност Албанаца с Косова и Метохије могуће је било закључити и на основу изјаве коју је Бајрам Рецепи, тадашњи председник Владе Косова, дао неколико месеци пре мартовских нередар. Он је нагласио да "не постоји друга опција сем независности за Косово", али и упозорио:

...Спремни смо да платимо било коју цену за независност Косова, а ако се она (независност) буде још одлагала, изгубићемо способност да сачувамо смиреност.¹⁰

Сигурно је да је, дајући ову изјаву, Рецепи рачунао на страх међународних снага на Косову и Метохији од "сомалијског синдрома", то јест, од тога да "спасилац постане непријатељ".¹¹ Страх од политичког насиља и рата био је један од главних аргумената и заступника албанског национализма међу политичарима на Западу, који су се тако позиционирали и у глобалном геополитичком контексту. Можда је најагилнији међу њима био Ричард Холбрук, бивши амерички изасланик за Балкан. Он се, у марту 2007. године, заложиио за усвајање плана Мартија Ахтисарија, специјалног изасланика Генералног секретара Уједињених нација (УН) за Косово, којим је предвиђена "надгледана независност" и потпуни престанак суверенитета Србије на Косову и Метохији. Том приликом се рачунао са Русијом, највећим америчким глобалним конкурентом:

Сада се појављује Москва која охрабрује све погрешне тенденције унутар Србије. Руски председник Путин тврди да Русија неће подржати ништа чему се Срби противе. Ако то значи руски вето у Савету безбедности или покушај да се разблажи или одложи Ахтисаријев план, крхки мир на Косову нестаће у року од неколико дана, а избиће нови талас насиља, могуће чак и нови рат. (...)

Избиће велика криза у Европи. Крвопролиће би могло да се врати на Балкан, а НАТО, који је обећао да ће одржавати мир на Косову, могао би поново да се нађе у бици у Европи.¹²

⁹ "Срби неће да прихвате пружену руку", *Глас јавности*, 5. фебруар 2007.

¹⁰ Deep divide over Kosovo's future, *Christian Science Monitor*, October 14th, 2003, Vol. 95, Issue 223.

¹¹ Fabrizio Hochschild. 2004. "It is Better to Leave, We Can't Protect You": Flight in the First Months of United Nations Transitional Administrations in Kosovo and East Timor, *Journal of Refugee Studies*, Vol. 17, No. 3: 297.

¹² "Holbruk: Rusija kriva ako izbije rat na Kosovu", *Blic*, 14. mart 2007.

Вероватно је да је и оваква аргументација допринела да већина држава Запада призна независност Косова, проглашену 17. фебруара 2008. године. Ипак, не треба сметнути с ума да је проглашење независности једне државе и њено признање увек резултат дугорочнијих и дубљих политичких, економских и војних интереса.

Када је у питању статус Косова и Метохије, албански национализам није једини који је своју нестрпљивост артикулисао кроз неформалну политичку мобилизацију. Наиме, још од 1977. године, српско комунистичко руководство је изражавало незадовољство положајем Србије у Југославији, а нарочито изузетно високим степеном аутономије које су покрајине Војводина и Косово добиле Уставом Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ) из 1974. године. Међутим, Слободан Милошевић је први српски политички лидер који је успео да радикално измени положај покрајина унутар Србије, односно да им одузме право вета на промену Устава Србије, као и део законодавних, управних и судских функција.¹³ Међутим, не сме се заборавити да је терен за такву акцију власти у Србији припремљен неформалном политичком мобилизацијом, прецизније, народним покретом косовско-метохијских Срба.

Небојша Владисављевић пише да је "народна мобилизација косовских Срба претходила успону Милошевића на власт и да је, без обзира на интеракцију и, понекад, сарадњу са властима, покрет остао аутономан политички фактор". Активности тог покрета су делимично утицале на то да "дуготрајне поделе унутар и између политичких елита, укључујући фракцијску борбу у руководству Србије" и сукоб између републичких и покрајинских вођства, прерасту у отворени конфликт. Као што Владисављевић наглашава, активност тог покрета је "отворила социјалистички режим за друге недржавне актере, што је резултовало мобилизацијом широм Србије и Црне Горе". Коначно, покрет је оставио наслеђе протестних политика које су утицале на стратегије каснијих "изазивачких група" у региону.¹⁴

Све је почело тако што је, крајем октобра 1985. године, група активиста из Косова Поља упутила федералним и републичким властима петицију са 2011 потписа, којом су оптужили покрајинско руководство за "прећутну подршку присилном исељавању" Срба с Косова и Метохије.¹⁵

¹³ Vladimir Ribić. 2007. Srpski nacionalizam na kraju dvadesetog veka, u: Saša Nedeljković (uredio), *Antropologija savremenosti*, Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu; Srpski genealoški centar – Etnološka biblioteka (knj. 23), Beograd, 159-162.

¹⁴ Nebojša Vladislavljević. 2002. Nationalism, Social Movement Theory and the Grass Roots Movement of Kosovo Serbs, 1985-1988, *Europe-Asia Studies*, Vol. 54, No. 5: 771.

¹⁵ Исто, 772.

Потписивање петиције је настављено и после тога, па је до априла 1986. године прикупљено око 60000, а до октобра исте године преко 100000 потписа. Међутим, реакција власти на ову петицију је била изразито негативна, па је Председништво Социјалистичке Републике Србије оценило "да представка са идејног и политичког становишта није прихватљива, јер су у њеном тексту дошли до изражаја и неки ставови и захтеви који полазе са позиције српског национализма, а који су неспојиви с основама нашег друштвено-политичког система, са самоуправним социјалистичким односима и равноправношћу народа и народности".¹⁶ У сличном духу, Председништво Централног Комитета Савеза комуниста Србије је истакло "да треба политички јасно одвојити стварне проблеме који оптерећују друштвени и политички живот, не само у Косову Пољу и Приштини, већ у целој Покрајини, од неприхватљивих ставова са позиције српског национализма, који су садржани у представци".¹⁷

Незадовољни таквом реакцијом комунистичког режима, око 100 Срба из 42 косовско-метохијске општине дошло је, у фебруару 1986. године, у Београд, где их је примио Илијаз Куртеши, председник Скупштине СФРЈ. У разговору с тим високим федералним функционером, представници Срба су нагласили да за своје проблеме не криве обичне Албанце, већ косовско руководство.¹⁸ Ипак, већ у априлу исте године, режим је узвратио репресијом, тако што је ухапшен Коста Булатовић, један од косовопољских лидера. Срби су узвратили масовним окупљањима, па је Булатовић пуштен из притвора већ после три дана. Међутим, ови протести су имали ширу димензију, пошто је 6. априла у Косову Поље дошао председник ЦК СК Србије Иван Стамболић да би, заједно с косовским руководиоцима Кољом Широком и Аземом Власијем, спречио упућивање најупорнијих демонстраната у Београд. У томе није успео, па је око 550 Срба дошло у Београд, 7. априла ујутро. Ону су, на састанку с највишим федералним и републичким функционерима, изложили своје личне проблеме, али је било и спорадичних спомињања промене Устава, "неподобних" политичара и потребе регулисања државно-покрајинских симбола.¹⁹

Покушај силовања српске девојчице био је повод да, 3. новембра 1986. године, нова група косовско-метохијских Срба дође у Београд на разговор с државним и партијским функционерима. Овога пута, представници покрета су захтевали хитно сазивање ванредне седнице Скупштине СФРЈ посвећене Косову, али су и експлицитно повезали свој положај са уставним

¹⁶ Наведено према: Darko Hudelist. 1989. *Kosovo – bitka bez iluzija*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb, 25.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто, 26.

¹⁹ Исто, 27-28.

решењима и односима у Србији. То је натерало члана Председништва СФРЈ Веселина Ђурановића да се енергично супротстави захтевима за укидање Устава из 1974. године, као и устава Србије и Косова. Такође, узео је у заштиту и Азема Власија, председника Покрајинског Комитета Савеза комуниста Косова, кога су представници Срба најжешће критиковали.²⁰

Можемо констатовати да су захтеви покрета косовско-метохијских Срба у почетку били усмерени на проблеме у вези са поштовањем закона и дискриминацијом на етничкој основи, укључујући убиства, нападе, уништавање усева и отуђивање имовине. На тај начин, они су своје захтеве изражавали "у терминима официјелног дискурса". Међутим, када су, сумњајући у способност и вољу косовског руководства да заштити права Срба, затражили да се Косово врати у јурисдикцију Србије, била им је знатно смањена могућност да пронађу утицајног савезника међу федералним и републичким функционерима.²¹ То се променило политичким успоном Слободана Милошевића и његовим доласком на положај председника ЦК СК Србије. Већ у децембру 1986. године, на састанку Политичког актива у Крагујевцу, он је, између осталог, рекао и ово:

У последње време било је више делегација које су са Косова долазиле у Београд да траже помоћ у решавању својих животних проблема. И без њиховог доласка јавност и руководство Републике знају какво је стање на Косову. Прво, тешко је. Друго, не решава се. Или се решава тако споро и тако мало да изгледа као да се не решава. Грађани који долазе са Косова с правом траже заштиту од своје државе и од свог руководства, а њихови доласци изражавају чињеницу да се ствари не решавају на лицу места. Зато, ми треба да им отворено кажемо шта можемо да учинимо да се стање на Косову поправи за све људе који поштено раде и живе, али разум се, пре свега за оне који су изложени дискриминацији, малтретирању и понижавању. То су, зна већ цела југословенска јавност, пре свега становници српске и црногорске националности.

Они су изложени таквом физичком, економском, политичком и културном притиску који се у развијеним земљама Европе одавно више не догађа. Излагање притиску људи само зато што припадају неком народу, трагедија је за те људе и за тај народ, али је исто тако срамота за оне који тај притисак врше. Силовање деце и понижење старих људи јесте јад и чемер српских породица на Косову, али и срамота за Албанце пред чијим се очима то догађа, а томе не стају на пут.²²

Савезништво између покрета косовско-метохијских Срба и Слободана Милошевића је дефинитивно потврђено на два митинга одржана у Косову Пољу, у априлу 1987. године. Прво се, 20. априла, окупило 3000 људи да дочека Слободана Милошевића, који је са собом повео и Азема Власија.

²⁰ Исто, 30-31.

²¹ Nebojša Vladislavljević, 773-774.

²² Слободан Милошевић. 1989. *Године расплета*, БИГЗ, Београд, 123.

То је била само увертира за митинг одржан 24. априла, када је око 15000 људи бучно дочекало Милошевића, Власија, Коља Широку и друге функционере. Састанак је текао у згради локалног Дома културе, када је испред ње дошло до сукоба између окупљених демонстраната и полиције. Милошевић је интервенисао, наредивши повлачење полиције и затраживши од учесника у протесту да сами одржавају ред. Уследио је састанак на којем је, током 13 сати, говорило око 80 грађана из свих крајева Косова и Метохије, а Слободан Милошевић је, између осталог, рекао:

У завршници овог разговора хоћу да кажем реч две и о томе како се оцењују, како се квалификују овакви наши скупови. Сасвим кратко, овакви скупови нису скупови националиста. Овакви скупови нису скупови непријатеља. Али баш зато, знам да тако мисли већина народа и у овој сали и ван ње, не смемо дозволити управо зато што ово нису скупови непријатеља, већ грађана, не смемо дозволити да невоље људи злоупотребљавају националисти којима сваки поштени човек мора да се супротстави. Ми морамо чувати братство и јединство као зеницу ока. Јер само на томе, и данас када је братство и јединство угрожено, ми морамо и можемо да победимо. Нити хоћемо, нити можемо да људе делимо на Србе и Албанце, већ морамо да правимо разграничење на поштене и прогресивне који се боре за братство и јединство и националну равноправност и на контрареволуцију и националисте с друге стране. Ако тај фронт, другарице и другови, не створимо и не ојачамо га, нема ни Косова, нема ни Србије, нема ни Југославије.²³

Од тог митинга, Милошевић је постао најзначајнији заштитник и заступник косовско-метохијских Срба и Црногораца у српском и југословенском руководству. У складу с тим, већ у јуну исте године, на Деветој седници ЦК СК Југославије, одржаној у Београду, захтевао је хитно успостављање сигурности и равноправности за све становнике Косова и Метохије:

Присутна је међу нама оцена да косовски проблеми, који су се тако дуго гомилали, не могу преко ноћи да се реше. Та оцена је тачна, али само делимично. Преко ноћи се не може остварити запосленост и економска развијеност Словеније, продуктивност пољопривреде као у Војводини, девизни прилив од туризма као у Далмацији, итд.

Али, преко ноћи се може и мора обезбедити да сви грађани Косова буду једнаки пред Уставом и законима, као што су у том погледу једнаки грађани Словеније, Војводине или Далмације, на пример.

Преко ноћи може и мора свима да буде јасно да ова земља може да заштити све своје грађане, до последњег.²⁴

Његово нестрпљење је делила и група косовско-метохијских Срба и Црногораца, окупљених у Пионирском парку, преко пута Скупштине

²³ Исто, 140.

²⁴ Исто, 153.

СФРЈ, где је трајао овај састанак. Њима се придружило и око 1000 Београђана, па су се зачуле и пароле: "Ми смо робови", "Косово је Србија", "Доле балисти", "Где је руководство", "Скините блокаде", "Београде устани", "Београде, јави се", "Пођите с нама" и тако даље. Након што је полиција растерала већину окупљених Београђана са простора испред Скупштине, говори и поклици у Пионирском парку су постали још ватренији. Присутни новинари су констатовали да је то први пут, после тридесетак година, да ЦК СК Југославије заседа у условима непосредне "јавне контроле" окупљених грађана.²⁵

Ургентност решавања проблема на Косову и Метохији била је један од кључних Милошевићевих аргумената у обрачуну са Стамболићевом фракцијом у српском партијском и државном врху, која се залагала за поступност и опрез. Тако треба разумети и речи које је Милошевић изговорио у јулу 1987. године, на Шестој седници ЦК СК Србије:

Апеле за хладном и мирном главом слушали смо када је Косово у питању, на пример, шест година. Та политика се показала на делу као потпуно погрешна.

Хладна глава, као што се данас види, није зауставила него подстакла силовање, понижење, исељавање.

Контрареволуција не чека док се ми договарамо и прегласавамо.

Таква пракса могла би компромитовати демократију и увести на сцену сасвим недемократске, да не кажем десне снаге. Оне и рачунају с нашом млитавошћу и неслогом.

Јединство и одлучност су, дакле, кључ који решава Косово.²⁶

Охрабрени исходом Осме седнице ЦК СК Србије, одржаном у септембру 1987. године, на којој је Милошевић дефинитивно победио Стамболићеву фракцију, покрет косовско-метохијских Срба је радикализовао своје захтеве. У мају 1988. године, делегација сачињена од око 100 Срба и Црногораца са Косова и Метохије дошла је у Београд на разговор са председником Скупштине СФРЈ Душаном Поповским и председником Скупштине СР Србије Борисавом Јовићем, поводом петиције са 50509 потписа, упућене Председништву СФРЈ, ЦК СК Југославије, Скупштини СФРЈ, Председништву СР Србије, ЦК СК Србије и Скупштини СР Србије. У тој петицији је захтевана употреба свих средстава за разбијање "албанског шовинистичког и сепаратистичког покрета, укључујући и непосредно, привремено руковођење на Косову од стране државних и партијских органа СФРЈ". Такође, захтевано је и "да се Уставом СФРЈ и Уставом СР Србије обезбеди да Република Србија, као држава, има све ingerенције државе на својој читавој територији", као и "да се, у циљу поли-

²⁵ Darko Hudelist, 37-38.

²⁶ Слободан Милошевић, 160.

тике остваривања националне равноправности народа и народности на Косову и Метохији, изнађу уставна и правна решења заштите од националне мајоризације". У противном, косовско-метохијски Срби и Црногорци су запретили самоорганизовањем и колективним исељавањем.²⁷

Међутим, такву радикализацију политичког наступа није прихватио ни Слободан Милошевић, који је, у јуну исте године, тражио од српских представника да одустану од колективног исељавања. Од исељавања се одустало, али је активност покрета ипак проширена изван Косова и Метохије, и то организовањем низа митинга у Војводини и Црној Гори. Ти протести су иницирали масовне демонстрације локалног становништва, што је резултовало падом војвођанског и црногорског руководства, у октобру 1988., односно у јануару 1989. године.²⁸ Уопште, покрет косовско-метохијских Срба је створио услове за радикалне политичке промене засноване на преиспитивању уставног уређења Србије и Југославије. Тако треба разумети следећи исказ Добрице Ћосића, писца и једног од саветника вођства тог покрета:

...Поворке терорисаних Срба са Косова и Метохије, излазак на улицу угњетеног и напаћеног народа, показао је да је национално питање Срба нерешиво у постојећим идеолошким оквирима и политичким форумима Југославије и Србије. Показало се да њега може да реши само народ својим покретом, својом борбом...²⁹

Међутим, за разлику од Војводине и Црне Горе, где је већи део становништва подржао протесте против тамошњег руководства, албанска већина на Косову и Метохији се супротставила захтевима за смену Каћуше Јашари, председника ПК СК Косова, и Азема Власија, члана истог партијског органа. Прво су се побунили рудари из рудника "Стари Трг", који је био у саставу комбината "Трепча" у Титовој Митровици. Они су, 17. новембра 1988. године, отишли у Приштину, где су им се, у спортској дворани Дома омладине "Боро и Рамиз", придружили и други рудари и радници. Окупљени су се, пре свега, успротивили смени Азема Власија и Каћуше Јашари, као и мењању основних начела Устава из 1974. године. На скупу су се узвикивале следеће пароле: "Тито – партија", "Живео СКЈ", "Живео ЦК СКЈ", "Живели ЦК СКС и ПК СК Косова", "Друже Тито, ми ти се кунемо", "Ми смо за братство-јединство", "Ми смо за Титов пут", "Живела Каћуша Јашари", "Живео Азем Власи", "Живела радничка класа свих народа и народности Југославије", "Живело

²⁷ Darko Hudelist, 169-170.

²⁸ Исто, 170-221; Nebojša Vladislavljević, 775-776.

²⁹ Slavoljub Đukić. 1989. *Čovek u svom vremenu. Razgovori sa Dobricom Ćosićem*, Filip Višnjić, Beograd, 304.

братство-јединство", "Нећемо промене кадрова под притиском"...³⁰ На тај начин, албански национализам се тадашњој југословенској јавности презентовао на знатно другачији начин од побуне из 1981. године, која се јасно декларисала као сепаратистичка, антијугословенска и антититоистичка и у чијем гушењу су, уз федералне и републичке, учествовале и тадашње покрајинске власти. Наредних дана, уследила су масовна окупљања Албанаца, али је смена Власија и Јашаријеве остала на снази.

Протести су настављени 20. фебруара 1989. године, када су рудари из Старог Трга, Голеша, Кишнице и Новог Брда ступили у штрајк глађу, затварањем у рударска окна. Ово је иницирало генерални штрајк који је трајао до 29. фебруара, када су нови покрајински функционери лојални српским властима поднели оставке. Међутим, већ 1. марта, њихове оставке су одбијене, док су, с друге стране, ухапшени Азем Власи и многи штрајкачи. Неколико недеља касније, 23. марта, Скупштина Косова је, под притиском, усвојила уставне промене, којима је знатно умањена и ограничена дотадашња аутономија покрајина у Србији. Уследили су улични нереди и оружани сукоби, који су прекинути полицијском и војном силом. Међутим, спорадичне демонстрације су настављене широм Косова и Метохије све до средине 1990. године.³¹

Исти они албански делегати у једнопартијској Скупштини Косова који су, по диктату српских власти, подржали уставне промене, окупили су се, 2. јула 1990. године, да Косово прогласе републиком, "независном од Србије, али и даље у саставу Југославије". Иако је Скупштина Србије њихову одлуку прогласила незаконитом, албански делегати су се, 7. септембра исте године, састали у Качанику и изгласали Устав Републике Косово. Годину дана касније, 22. септембра 1991., исти делегати су прогласили независност Косова, што је потврђено илегалним референдумом косовско-метохијских Албанаца, одржаном у октобру. Једнопартијска "Скупштина Косова" се састала и 19. октобра да би потврдила резултате референдума и коначно прогласила независну "Републику Косово".³²

Како Тим Џуда констатује, Косово је "било независно само у виртуелној стварности", пошто су се одржале све српске и југословенске институције, укључујући војску и полицију. У таквим околностима, Демократски савез Косова (ДСК) и његов председник Ибрахим Ругова почели су да симулирају независност, "у нади да ће, уз помоћ демографије и осталих притисака, Косово једног дана попут зрелог воћа пасти у крило Албанцима".

³⁰ Darko Hudelist, 267-270.

³¹ Проалбанску интерпретацију немира на Косову и Метохији из 1988, 1989. и 1990. године видети у: Blerim Shala. 1990. *Kosovo – krv i suze, Založba alternativnega tiska, Ljubljana*.

³² Tim Džuda. 2002. *Kosovo. Rat i osveta*, Samizdat B92, Beograd, 90-91.

Као највећа партија косовско-метохијских Албанаца, ДСК је настојао да успостави паралелне државне институције, пре свега политичка тела, али и здравствене и образовне службе. У том смислу, нарочито је било значајно одржавање вишепартијских председничких и парламентарних избора, 24. маја 1992. године, на којима су Ругова и његова странка убедљиво победили. Иако српске власти никада нису дозволиле да се одржи конститутивна седница њиховог парламента, Албанци су успели да, током деведесетих година, створе паралелну државу на Косову и Метохији.³³

Суштина стратегије ДСК је била у систематском одбијању признавања легитимности српских институција на Косову, као и у полагању свих нада у интервенцију "међународне заједнице". Непризнавање српског суверенитета је исказивано бојкотом избора и легалних државних институција, док се захтев за независношћу демонстрирао појачаном изградњом паралелних структура.³⁴ Међутим, показало се да таква стратегија није задобила подршку "међународне заједнице" за независност Косова. Наиме, Дејтонски мировни уговор из 1995. године склопљен је између представника СР Југославије, Хрватске и Босне и Херцеговине, док косовско-метохијски Албанци нису ни позвани на преговоре. Волфганг Петрич и Роберт Пихлер закључују да је Дејтон био "прекретница за позиционирање политичких снага на Косову", пошто су се, услед раста незадовољства политичким курсом ДСК, појавили "нови политички актери који су захтевали одлучније деловање и избор оштријих средстава за спровођење прокламованих циљева".³⁵ Један од тих актера била је и Независна унија студената Приштинског универзитета, чији су лидери тврдили да Ругова није легитимни лидер свих косовско-метохијских Албанаца, критикујући његову "пасивност" у борби за међународну медијацију и повлачење српских специјалних полицијских јединица уочи предстојећих преговора.³⁶ Међутим, упркос опозицији радикалних студената, мањих албанских партија, дневних новина *Koha Ditore* и ОВК, Ругова и ДСК су поново убедљиво победили на председничким и парламентарним изборима, 22. марта 1998. године.³⁷ Услед интензивирања оружаних борби, политички значај ОВК се нагло увећао, што је нарочито било случај уочи и током трајања НАТО напада на СР Југославију. Рат се завршио НАТО окупацијом Косова и Метохије и стављањем ове покрајине под протекторат УН.

³³ Исто, 91-98.

³⁴ Wolfgang Petrič i Robert Pihler. 2002. *Dugi put u rat. Kosovo i međunarodna zajednica, 1989-1999*, Samizdat B92, Beograd, 64.

³⁵ Исто, 72-74.

³⁶ Ruth Reitan. 2000. Strategic Nonviolent Conflict in Kosovo, *Peace & Change*, Vol. 25, No. 1, January: 77.

³⁷ Исто, 91-92.

Народни покрет Срба и Црногораца из осамдесетих година 20. века, отпор Албанаца промени уставног положаја покрајине и српским властима у периоду од 1988. до 1990. године, као и погром над Србима који је трајао од 17. до 19. марта 2004. представљају манифестације неформалне политичке мобилизације, настале услед немогућности да српски, односно албански национализам реализује своје циљеве кроз званичне државне институције на Косову и Метохији. Неформална политичка мобилизација косовско-метохијских Срба је створила услове да Слободан Милошевић више не вуче свој политички легитимитет и харизму из лидерског положаја у СК, већ је своју моћ, како Слободан Антонић наглашава, "почео да изводи непосредно из подршке народа мобилисаног национализмом".³⁸ На тај начин, Слободан Милошевић је успео да кроз државне институције артикулише захтев за хитном променом уставног положаја покрајина унутар Србије.

Сличну симбиозу су остварили смењени косовски руководиоци Азем Власи и Каћуша Јашари са масовним народним покретом Албанаца, током немира од 1988. до 1990. године. То је кључна разлика у односу на 1981. годину, када су покрајинске власти под доминацијом Албанаца учествовале у гушењу албанских националистичких демонстрација. Наиме, тадашњи косовско-метохијски руководиоци су сматрали да немири, који су били резултат неформалне политичке мобилизације, могу да угрозе опстајање изузетно широке покрајинске аутономије, захваљујући којој је албански национализам био артикулисан кроз званичне државне институције.

Током деведесетих година 20. века, албански национализам на Косову и Метохији је, уместо да се служи неформалном политичком мобилизацијом којом би покушао да поврати контролу над званичним покрајинским институцијама, створио паралелну државну структуру. Ругова је наступао као председник Републике, ОВК је инсистирала на томе да је једина легална и легитимна оружана сила на Косову, а српске власти, војска и полиција су третирано као "страни окупатор". Ситуација се променила када је успостављен међународни протекторат на Косову и Метохији и када је албански национализам поново преузео контролу над званичним државним органима у Покрајини. Незадовољни одлагањем међународне подршке за проглашење независности, Албанци су схватили да кроз званичне државне институције не могу да издејствују испуњење својих најсмелијих националистичких захтева, па су прибегли неформалној политичкој мобилизацији у мартовским немирима из 2004. године.

У наведеним случајевима, неформална политичка мобилизација је настала услед процене да је немогућа задовољавајућа артикулација нацио-

---

³⁸ Slobodan Antonić. 2000. Društveni sklopovi, politički delatnici, demokratski poredak, u: Mladen Lazić (priredio), *Račji hod. Srbija u transformacijskim procesima*, Filip Višnjić, Beograd, 147.

нализма кроз званичне државне институције. Савезништво Слободана Милошевића са покретом косовско-метохијских Срба, Азема Власија са албанским рударима, као и толерантан однос албанских политичара према изгредницима из марта 2004. године представљали су резултат консензуса о тој процени између дела званичне политичке структуре и актера неформалне политичке мобилизације.

Vladimir Ribić

Informal political mobilization and the impatient nationalism at Kosovo and Metohija

Informal political mobilization is exercised when the political leaders cannot realize their goals in the existing political institutions and organizations, so they appeal to "spontaneously" expressed "authentic" will of the people. Even when they do not influence generating an informal political mobilization, political officials can use it to promote political attitudes and demands that were suppressed until then. From the mid 80s of the 20th century to the first decade of the 21st century, Serbian, i.e., Albanian nationalism in Kosovo and Metohija resorted to informal political mobilization after considering that its satisfactory articulation through official state institutions is impossible.

Key words: informal political mobilization, Kosovo and Metohija, Serbian nationalism, Albanian nationalism

Vladimir Ribić

Mobilisation politique informelle et nationalisme impatient au Kosovo et Metohija

On effectue une mobilisation politique informelle lorsqu'il est impossible pour les leaders politiques de réaliser leurs objectifs au sein des institutions et organisations existantes, d'où la nécessité pour eux de faire appel à la volonté "authentique" du peuple exprimée "spontanément". Même s'ils n'exercent aucune influence sur l'émergence d'une mobilisation politique informelle, les dirigeants politiques peuvent en profiter pour promouvoir des positions et des revendications politiques autrefois refoulées. A partir des années 1980 jusqu'à la première décennie du XXIe siècle, les nationalismes serbe et albanais ont fait recours à la mobilisation politique informelle, chacun estimant qu'une articulation satisfaisante au sein des institutions d'Etat officielles était impossible.

Mots-clés: mobilisation politique informelle, Kosovo et Metohija, nationalisme serbe, nationalisme albanais